

INTERAKTIVNÍ EDUKAČNĚ PREVENTIVNÍ PROGRAM JAKO EFEKTIVNÍ PROSTŘEDEK PREVENCE PŘI KONTAKTU DĚTÍ A PSŮ

INTERACTIVE EDUCATIONAL PREVENTIVE PROGRAM AS AN EFFECTIVE TOOL OF PREVENTION IN CONTACT CHILDREN WITH DOGS

Marie Chlopčíková

Abstrakt: Článek reflektuje efektivitu nového interaktivního edukačně - preventivního programu, který prokázal zkvalitnění znalostí dětí v oblasti základních pravidel bezpečného kontaktu se psem. Preventivní aktivita pomáhá dětem ozřejmit potenciální rizika kontaktu a skrze ojedinělý osobní zážitek upevnit pravidla bezpečného přístupu ke psům. Článek prezentuje výsledky výzkumné studie, která srovnává znalosti žáků prvního stupně základních škol před a po absolvování nového preventivního programu, s cílem potvrdit nebo vyvrátit jeho efektivitu u cílové populace - dětí. Interaktivní edukačně - preventivní program pro děti vznikl za podpory *Ministerstva zdravotnictví České republiky, Ústavu zdravotně sociálně práce při Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích a Výcvikového canisterapeutického sdružení Hafík.*

Klíčová slova: dítě, pes, edukace, edukace s asistencí psů, preventivní program, efektivita.

Abstract: The article reflects the efficiency of the new interactive educational prevention program that has demonstrated improved children's knowledge in the area of basic rule of safe contact with dogs. Preventive activity helps the children to clarify potential risk of the contact and, through unique personal experience, to strengthen the rules of safe approach to dogs. The article presents the results of the research study that compares the knowledge of elementary school pupils before and after passing the new prevention program, in order to confirm or disprove its efficiency on the target population – children. The interactive educational prevention program for children was created under support of the *Ministry of Health of the Czech Republic, the Institute of Health and Social Work of the University of South Bohemia in České Budějovice and Hafík, Training Dog Therapy Association.*

Key words: child, dog, education, canine assisted education, prevention program, efficiency.

ÚVOD

Ve snaze eliminovat incidenci úrazů dětí způsobených psem se řada zahraničních odborníků na prevenci přiklání na stranu zážitkových preventivních programů, které zanechávají v cílové populaci nejen teoretickou znalost pravidel bezpečného kontaktu se psem, ale především hluboký osobní zážitek. Jak uvádí švýcarská retrospektivní studie, právě zážitkové interaktivní programy mají stěžejní význam a smysl ve vývoji vztahu dítěte a psa (Fossati 2004; Gilchrist et al. 2008).

Interaktivní vzdělávací moduly prokazují pozitivní vliv na chování cílové populace. Kontaktní podoba edukační intervence zanechává v dětech nenahraditelné zkušenosti, díky nimž dochází k nárůstu obezřetnosti a poklesu rizikového chování při kontaktu se psem (Duperrex et al. 2009). I Wilson (2003) popisuje zážitkový program jako jeden z nejefektivnějších způsobů, jak zkvalitnit znalosti dětí o zodpovědném a bezpečném přístupu ke psům. Program sestavený z teoretických informací a praktických ukázek, které jsou dětem

zprostředkovány bezpečným způsobem, bezesporu nabízí příležitost k rozšíření vědomostí i praktických zkušeností. Bezpečný způsob zprostředkování těchto zkušeností je právě kontakt se speciálně připravenými psy (např. pes s canisterapeutickým výcvikem, asistenční pes, vodící pes...).

Pozitivní efekt preventivních programů tohoto typu potvrdila i americká studie. Ve spolupráci čtyř organizací vznikl preventivní modul, probíhající na bázi přímé interakci dítěte se psem. Žákům prvního stupně základních škol byly prezentovány potenciálně rizikové situace, které se na základě předešlého výzkumu ukázaly být hlavními příčinami vzniku konfliktu mezi dítětem a psem. Jednalo se o rychlý pohyb, nečekané zvuky, narušení teritoria psa, kontaktování psa při odpočinku a neznalost komunikačních signálů psa. Zážitekový program nabídl dětem příležitost vyzkoušet si bezpečnou formou různé možnosti přístupu ke psům a osvojit si tak cenné zkušenosti (Jalongo 2008).

Z hlediska počtu a kvality preventivních aktivit určených k výuce bezpečného soužití dítěte se psem se Česká republika zatím nemůže srovnávat se zahraničními programy. Prvky osvěty a preventivních opatření ve vztahu dítěte a psa sice nacházíme v činnostech zájmových kynologických spolků či občanských sdružení, působnost těchto institucí však zdaleka nepokrývá potřebu celé cílové populace – dětí. I když kynologická sdružení předávají svým členům konkrétní informace o pravidlech soužití člověka se psem, obsah tohoto zájmového vzdělávání získá pouze malá část dětské populace, která se o oblast kynologie cíleně zajímá. Jak ale předat potřebné informace o pravidlech zodpovědného a bezpečného přístupu ke psům početnější části dětské populace? Zvláště té, která nemá příležitost či zájem docházet do obdobných zájmových spolků, ale přesto je vystavena stejným rizikům při kontaktu se psy?

Z hlediska vzdělávacího procesu disponují především základní školy nemalým potenciálem ke zprostředkování prevence cílové populaci. I jednorázové preventivní intervence ve školských zařízeních přináší pozitivní výsledky a podílí se na snížení rizik spojených s nevhodným přístupem žáků ke zvířatům (i psům) (Duperrex et al. 2009).

Autorka článku proto v součinnosti s výsledky vlastní výzkumné studie (která ve své první fázi poukázala na rizikové faktory v chování dětí při kontaktu se psem) navrhla nový výchovně-vzdělávací program s názvem: „*Dítě a pes – Žijme společně - zodpovědně a bezpečně!*“. Preventivní program vychází ze zooterapie (zvířaty podporované terapie) - metody canisterapie, techniky AAE (Animal Assisted Education – vzdělávání za asistence zvířat) (Freeman 2007, in: Velemínský a kol. 2007).

Z hlediska zážitkové pedagogiky je preventivní program koncipován do podoby tzv. „kooperativní výuky a situačního učení“, při nichž je činnost jednotlivce podporována celou skupinou a naopak. Základními východisky programu jsou sdílené informace, spolupráce na řešení situace a všestranná podpora skupiny (Fossati 2004; Freeman 2007; Kasíková 2010).

Preventivní aktivita funguje na principu okamžité zpětné vazby za asistence profesionálních kynologů (canisterapeutických týmů). Prostřednictvím aktivního zapojení dětí do kontaktu se speciálně připraveným psem mohou canisterapeutické týmy okamžitě identifikovat chybné návyky dětí v jejich přístupu ke psům, a tudíž i hlavní znaky rizikového chování, které předchází napadení. Právě díky této prostupnosti je program operativně inovována přizpůsobován samotným potřebám dětí tak, aby byly uchráněny budoucím negativním zážitkům se psy. Nová preventivní aktivita klade důraz na pochopení a přijetí psa jako plnohodnotného tvora, který má obdobně jako dítě své specifické potřeby a různorodé projevy chování (Chlopčíková 2010).

1 METODIKA VÝZKUMU

Hlavním cílem výzkumné studie bylo porovnat znalosti dětí v oblasti zodpovědného a bezpečného přístupu ke psům před a po absolvování interaktivního edukačně preventivního programu s pomocí pilotního a zpětnovazebného nestandardizovaného dotazníku. Otázky pilotního dotazníku mapovaly základní znalosti a zkušenosti dětí o jejich přístupu ke psům. Zpětnovazebný dotazník již cíleně hodnotil získané znalosti dětí po absolvování interaktivního, edukačně – preventivního programu se psy.

Výzkumný soubor tvořili žáci prvního stupně základních škol v Jihočeském kraji ve věku 8 – 12 let. Věk respondentů byl omezen na období „středního školního věku“, které profesor Matějček popisuje jako údobí zásadních změn v přístupu dětí ke psům, a které se tudíž může podílet na vzniku konfliktních situací (Matějček 2007). Do výzkumného procesu bylo přizváno 30 základních škol v Jihočeském kraji. Spolupráci finálně potvrdilo 6 vzdělávacích institucí.

Výzkumné otázky byly přizpůsobeny mentálním předpokladům, sociální zralosti a věku cílové skupiny. Dotazníky tvořily otázky uzavřené - polytomické, které umožňují respondentovi zvolit z nabídky možností, dichotomické – umožňující výběr ze dvou variant, ale i otázky otevřené s možností vlastního vyjádření (Olecká a Ivanová 2010).

Důležitou součástí dotazníků tvořily obrazové figury psů znázorňující varovné a konejšivé komunikační signály. Záměrem autorky bylo skrze tuto vizualizaci zmapovat základní znalosti dětí o komunikačních signálech a řeči těla psa. Zejména pak o varovných signálech, jejichž neznalost může představovat jednu z příčin negativní zkušenosti se psem.

Díky kvalitní práci výzkumného týmu, pomoci pedagogů a v neposlední řadě spolupráci samotných žáků, mohla být finálně zpracována data 583 dotázaných dětí. Pro přehledné vyhodnocení výsledků studie použila autorka procentuálního vyjádření a testu nezávislosti v kontingenčních tabulkách tzv. Pearsonova Chí-kvadrát testu.

Cílem výzkumné studie bylo ověřit hypotézu, zda znalosti žáků zůstanou stejné i po absolvování interaktivního edukačně – preventivního programu.

Následující část článku obsahuje kontingenční tabulky, v nichž se autorka snažila srovnat odpovědi žáků z pilotního a zpětnovazebného dotazníku. Odpovědi byly přepočítány na řádková procenta, tj. součet odpovídajících žáků v pilotním dotazníku a zpětnovazebném dotazníku. Pro srovnání znalostí před a po absolvování interaktivního edukačně preventivního programu bylo vybráno 12 výzkumných otázek zaměřených na základní pravidla bezpečného kontaktu se psem. Zastoupení odpovědí dětí bylo v kontingenčních tabulkách otestováno pomocí Pearsonova chí kvadrát testu. U každé tabulky je uvedena dosažená hladina významnosti dle Pearsonova chí kvadrát testu. Je-li výsledná hodnota testu menší než 0,05, pravděpodobnost, že by rozdílné odpovědi u dětí vznikly pouze náhodou, je menší než 5%.

2 VÝSLEDKY

Tab. 1 „Koho by měl pes u Tebe doma poslouchat?“(N 325)

Tab. 1	dot.1	dot.1(%)	dot.2	dot.2(%)
dítě	108	33,00%	6	2,00%
prarodiče	45	14,00%	10	3,00%
rodiče	165	51,00%	305	94,00%
sourozenec	7	2,00%	4	1,00%
Celkový součet	325	100,00%	325	100,00%

Zdroj: Vlastní výzkum

U této otázky volily děti správně již v prvním dotazníku jako hlavní autoritu pro psa nejčastěji rodiče 51% (n 165). Po absolvování preventivního programu (kde bylo dětem vysvětleno vnímání jejich role psem), využili respondenti správnou odpověď (rodiče) již v 94% (n 305). Dosažená hladina významnosti Pearsonova chí kvadrát testu pro celý soubor odpovědí pilotního a zpětnovazebného dotazníku je u této otázky menší než 0,0001 ($1,3 \cdot 10^{-33}$). Lze tedy konstatovat, že odpovědi dětí byly v obou dotaznících rozdílné. U odpovědí je patrná silná statistická závislost.

Tab. 2 „Je správné, aby si cvičil/a psa? (N 325)

Tab. 2	dot.1	dot.1(%)	dot.2	dot.2(%)
ne	121	37,00%	287	88,00%
ano	204	63,00%	38	12,00%
Celkový součet	325	100,00%	325	100,00%

Zdroj: Vlastní výzkum

Z výsledků prvního dotazníku je patrné, že dětem, které mají doma psa, přijde normální psa cvičit 63% (n 204). Jak ale bylo dětem vysvětleno během preventivního programu, pes nevnímá při výcviku dítě jako autoritu. Právě zde může vzniknout další riziková situace při kontaktu dítěte se psem. Po absolvování preventivního programu je z odpovědí zpětnovazebného dotazníku patrné, že děti pochopily význam své role pro psa z hlediska výcviku. Dle odpovědí zpětnovazebného dotazníku by rizikovou aktivitu se psem již neprovádělo 88% (n 287) dotázaných. Dosažená hladina významnosti Pearsonova chí kvadrát testu pro celý soubor odpovědí pilotního a zpětnovazebného dotazníku je u této otázky menší než 0,0001 ($1,01 \cdot 10^{-56}$). Lze tedy konstatovat, že odpovědi dětí byly v obou dotaznících rozdílné. U odpovědí je patrná silná statistická závislost.

Tab. 3 „Je správné, aby si trestal/a psa, když Tě neposlechne?(N 325)

Tab. 3	dot.1	dot.1 (%)	dot.2	dot.2(%)
ne	149	46,00%	300	92,00%
ano	176	54,00%	25	8,00%
Celkový součet	325	100,00%	325	100,00%

Zdroj: Vlastní výzkum

Stejně jako u předešlé otázky, byly srovnávány pouze odpovědi dětí, které mají doma psa (n 325). V odpovědích prvního dotazníku se projevil další jev nesprávného vnímání vlastní role dítěte ve vztahu ke psovi. Děti by neváhaly potrestat psa v 54 % (n 176) případech. Po absolvování preventivního programu by již psa netrestalo 92% (n 300)

respondentů. Dosažená hladina významnosti Pearsonova chí kvadrát testu pro celý soubor odpovědí pilotního a zpětnovazebného dotazníku je u této otázky menší než 0,0001 ($4,5 \cdot 10^{-28}$). Lze tedy konstatovat, že odpovědi dětí byly v obou dotaznících rozdílné. U odpovědi je patrná silná statistická závislost.

Tab. 4 „Je správné, aby si sahal/a psovi do misky s krmením?“ (N 325)

Tab. 4	dot.1	dot.1 (%)	dot.2	dot.2(%)
ne	235	72,00%	325	100,00%
ano	90	28,00%	0	0,00%
Celkový součet	325	100,00%	325	100,00%

Zdroj: Vlastní výzkum

Do misky s krmením by dle pilotního dotazníku neváhalo sáhnout 28% (n 90) dětí. Narušovat psovi teritorium je jedním z nejrizikovějších faktorů předcházející střetu. V obou dotaznících volily děti nejvíce správnou odpověď „ne“. Dosažená hladina významnosti Pearsonova chí kvadrát testu pro celý soubor odpovědí pilotního a zpětnovazebného dotazníku je u této otázky menší než 0,0001 ($3,2 \cdot 10^{-27}$). Lze tedy konstatovat, že odpovědi dětí byly v obou dotaznících rozdílné. U odpovědi je patrná silná statistická závislost.

Tab. 5 „Je správné, aby si sahal/a na psa při krmení?“ (N 325)

Tab. 5	dot.1	dot.1(%)	dot.2	dot.2(%)
ne	226	69,00%	325	100,00%
ano	99	31,00%	0	0,00%
Celkový součet	325	100,00%	325	100,00%

Zdroj: Vlastní výzkum

I když v obou dotaznících volila většina respondentů správnou variantu odpovědi „ne“, našli se v pilotní fázi výzkumu mezi dětmi odvážlivci, kteří by psa při krmení vyrušovali 31% (n 99). Dosažená hladina významnosti Pearsonova chí kvadrát testu pro celý soubor odpovědí pilotního a zpětnovazebného dotazníku je u této otázky menší než 0,0001 ($3,2 \cdot 10^{-27}$). Lze tedy konstatovat, že odpovědi dětí byly v obou dotaznících rozdílné. U odpovědi je patrná silná statistická závislost.

Tab. 6 „Co uděláš, když k Tobě přijde cizí pes?“ (N 583)

Tab. 6	dot.1	dot.1(%)	dot.2	dot.2(%)
nebudu si psa všímat	59	10,00%	527	90,00%
pohládím psa	397	68,00%	0	0,00%
psa zaženu	96	17,00%	23	4,00%
začnu utíkat	31	5,00%	33	6,00%
Celkový součet	583	100,00%	583	100,00%

Zdroj: Vlastní výzkum

Dle odpovědi z prvního dotazníku je patrné, že by cizího psa neváhalo kontaktovat 68% (n 397) dětí. Po absolvování preventivního programu a vysvětlení rizik volily děti správnou variantu „nebudu si psa všímat“ v 90% (n 527) odpovědí. Dosažená hladina významnosti Pearsonova chí kvadrát testu pro celý soubor odpovědí pilotního a zpětnovazebného dotazníku je u této otázky menší než 0,0001 ($1,8 \cdot 10^{-176}$). Lze tedy konstatovat, že odpovědi dětí byly v obou dotaznících rozdílné. U odpovědi je patrná silná statistická závislost.

Tab. 7 „Co uděláš, když k Tobě přijde cizí pes, který vrčí?“

Tab. 7	dot.1	dot.1(%)	dot.2	dot.2(%)
nebudu si psa všimnout	504	86,00%	523	90,00%
pohládím psa	20	3,00%	0	0,00%
psa zaženu	34	7,00%	7	1,00%
začnu utíkat	25	4,00%	53	9,00%
Celkový součet	583	100,00%	583	100,00%

Zdroj: *Vlastní výzkum*

Varovný signál („vrčení psa“) by odradil od přímého kontaktu v obou dotaznících většinu žáků. Je pozitivním zjištěním, že děti spontánně chápou význam varovného signálu, kterým pes upozorňuje protivníka na svou nelibost. Dosažená hladina významnosti Pearsonova chí kvadrát testu pro celý soubor odpovědí pilotního a zpětnovazebného dotazníku je u této otázky menší než 0,0001 ($7,5 \cdot 10^{-16}$). Lze tedy konstatovat, že odpovědi dětí byly v obou dotaznících rozdílné. U odpovědí je patrná silná statistická závislost.

Tab. 8 „Jak se správně seznámíš s cizím psem?“ (N583)

Tab. 8	dot.1	dot.1(%)	dot.2	dot.2(%)
nechám se psem očichat	204	35,00%	526	90,00%
pohládím psa	336	58,00%	0	0,00%
začnu na psa mluvit	43	7,00%	57	10,00%
Celkový součet	583	100,00%	583	100,00%

Zdroj: *Vlastní výzkum*

Základní pravidlo bezpečného prvního kontaktu se psem zvolilo správně v pilotním dotazníku pouhých 35% (n 204) dotázaných. Po absolvování modelových situací během preventivního programu žáci pochopili význam tohoto pravidla a ve zpětnovazebném dotazníku zvolili správnou odpověď v 90% (n 526). Dosažená hladina významnosti Pearsonova chí kvadrát testu pro celý soubor odpovědí pilotního a zpětnovazebného dotazníku je $5,9 \cdot 10^{-105}$ což znamená, že odpovědi dětí na tuto otázku jsou v obou dotaznících rozdílné ($p < 0,0001$). U odpovědí dětí v pilotním a zpětnovazebném dotazníku je patrná silná statistická závislost.

Tab. 9 „Co musíš udělat, když si chceš pohladit cizího psa?“ (N 583)

Tab. 9	dot.1	dot.1(%)	dot.2	dot.2(%)
chytit psa za obojek	95	16,00%	12	2,00%
počkám na jeho pána a zeptám se	411	71,00%	526	90,00%
přivolat psa k sobě	77	13,00%	45	8,00%
Celkový součet	583	100,00%	583	100,00%

Zdroj: *Vlastní výzkum*

Žáci v odpovědích na otázku „Co musíš udělat, když si chceš pohladit cizího psa?, velmi dobře znali nutnou posloupnost prvního kontaktu s pánem psa, před samotným kontaktem se zvířetem. I když počet správných odpovědí byl v pilotním dotazníku chválný, podařilo se skrze preventivní program počet správných odpovědí ve zpětnovazebném dotazníku ještě navýšit. Dosažená hladina významnosti Pearsonova chí kvadrát testu pro celý soubor odpovědí pilotního a zpětnovazebného dotazníku je $1,4 \cdot 10^{-19}$ což znamená, že odpovědi dětí na tuto

otázku jsou v obou dotaznících rozdílné ($p < 0,0001$). U odpovědí dětí v pilotním a zpětnovazebném dotazníku je patrná silná statistická závislost.

Tab. 10 „Kde se správně hladí pes?“ (N 583)

Tab. 10	dot.1	dot.1(%)	dot.2	dot.2(%)
na zádech	186	32,00%	58	10,00%
z boku po tlamě	182	31,00%	461	79,00%
za ušima	215	37,00%	64	11,00%
Celkový součet	583	100,00%	583	100,00%

Zdroj: Vlastní výzkum

Pohlazit psa na správném místě by se před preventivní aktivitou podařilo 31% (n 182) dětí. Díky modelovým situacím (při nichž si mohly děti vyzkoušet všechny varianty pohlázení psa), se podařilo respondentům přiblížit význam tohoto komunikačního gesta z etologického hlediska. Ve zpětnovazebném dotazníku pak žáci volili častěji správnou variantu 79% (n 461). Dosažená hladina významnosti Pearsonova chí kvadrát testu pro celý soubor odpovědí pilotního a zpětnovazebného dotazníku je $2,4 \cdot 10^{-59}$ což znamená, že odpovědi dětí na tuto otázku jsou v obou dotaznících rozdílné ($p < 0,0001$). U odpovědí dětí v pilotním a zpětnovazebném dotazníku je patrná silná statistická závislost.

Tab. 11 „Jak může vnímat pes náš lidský úsměv s odhalenými zuby?“ (N 583)

Tab. 11	dot.1	dot.1(%)	dot.2	dot.2(%)
nevím	90	15,00%	42	7,00%
ohrožení	23	4,00%	530	91,00%
výzvu ke hře	470	81,00%	11	2,00%
Celkový součet	583	100,00%	583	100,00%

Zdroj: Vlastní výzkum

S pochopením rozdílů komunikačních projevů mezi člověkem a psem měly děti v pilotním dotazníku značné problémy. Lidský úsměv s odhalenými zuby vnímaly děti nesprávně jako motivující gesto pro zahájení hry se psem 81% (n 470). Za potenciálně rizikové gesto jej v prvním dotazníku označila pouhá 4% (n 23) dotázaných. Po názorném předvedení modelové situace při programu děti lépe pochopily, jak může zvíře úsměv s odhalenými zuby pochopit, a proč se tomuto projevu vyvarovat. Dosažená hladina významnosti Pearsonova chí kvadrát testu pro celý soubor odpovědí pilotního a zpětnovazebného dotazníku je $1,5 \cdot 10^{-200}$, což znamená, že odpovědi dětí na tuto otázku jsou v obou dotaznících rozdílné ($p < 0,0001$). U odpovědí dětí v pilotním a zpětnovazebném dotazníku je patrná silná statistická závislost.

Tab. 12 „Jak může vnímat pes upřený pohled do očí?“ (N 583)

Tab. 12	dot.1	dot.1(%)	dot.2	dot.2(%)
nevím	40	7,00%	32	5,00%
ohrožení	414	71,00%	541	93,00%
výzvu ke hře	129	22,00%	10	2,00%
Celkový součet	583	100,00%	583	100,00%

Zdroj: Vlastní výzkum

Je zajímavé, že potenciální rizika upřeného pohledu do očí zvířete si děti uvědomovaly správně již před programem. Celých 71% (n 414) odpovědělo v prvním dotazníku na otázku správně. Pes může vnímat dané gesto jako ohrožení. Respondenti, kteří volili v prvním dotazníku jinou variantu odpovědi, se po absolvování programu přikláněli častěji k volbě správné odpovědi 93% (n 541). Dosažená hladina významnosti Pearsonova chí kvadrát testu pro celý soubor odpovědí pilotního a zpětnovazebného dotazníku je $1 \cdot 10^{-26}$, což znamená, že odpovědi dětí na tuto otázku jsou v obou dotaznících rozdílné ($p < 0,0001$). U odpovědi dětí v pilotním a zpětnovazebném dotazníku je patrná silná statistická závislost.

Tab. 13.,Odpovědi k obrazovým figurám řeči těla psa.“ (N 583)

Tab. 13	dot.1	dot.1(%)	dot.2	dot.2(%)
chce si hrát	420	72,00%	542	93,00%
chce zaútočit	373	64,00%	511	88,00%
je přátelský	385	66,00%	507	87,00%
má strach	356	61,00%	501	86,00%

Zdroj: Vlastní výzkum

Dle výsledků lze konstatovat, že děti již před programem velmi dobře rozlišovaly u jednotlivých obrázků rozdíly varovných a konejšivých signálů řeči těla psa. Nejobtížnějším vyobrazením psa byla pro děti obrazová figura vystrašeného zvířete. Dosažená hladina významnosti Pearsonova chí kvadrát testu pro celý soubor odpovědí pilotního a zpětnovazebného dotazníku je 0,78, což znamená, že odpovědi dětí na tuto otázku nejsou v obou dotaznících rozdílné ($p > 0,01$). U odpovědi dětí v pilotním a zpětnovazebném dotazníku nelze prokázat statistická závislost.

3 DISKUSE

Cílem kvantitativní studie bylo za pomoci pilotního a zpětnovazebného dotazníku srovnat znalosti dětí v oblasti zodpovědného a bezpečného přístupu ke psům před a po absolvování interaktivního edukačně preventivního programu. Otázky pilotního dotazníku mapovaly základní znalosti a zkušenosti dětí o jejich přístupu ke psům. Zpětnovazebný dotazník již cíleně hodnotil získané znalosti dětí po absolvování programu. Předmětem výzkumu se stala míra zkvalitnění znalostí dětí o bezpečném přístupu ke psům. Ve výzkumném souboru převažovaly dívky (53 %, n 311) nad chlapci (47 %, n 272).

Z hlediska potenciálních rizikových faktorů při kontaktu dítěte se psem, upozorňuje odborná literatura na specifika vnímání členů lidské rodiny psem a vlastní role dítěte. Hierarchické postavení členů lidské rodiny (pro psa „smečky“) je psem vnímáno obdobně jako u smečky zvířecí. Za dominantního jedince považuje pes vždy nejsilnějšího člena rodiny – alfa jedince. Nikdy však slabšího člena (např. dítě) (Galajdová a Galajdová 2011).

Ve snaze zjistit, jak vnímají děti samy sebe při kontaktu se psem, byla respondentům položena otázka na vnímání vlastní role při kontaktu se psem. I když početnější skupina žáků uvedla ve svých odpovědích, že by měl rodinný pes poslouchat rodiče (dospělou osobu), bylo z odpovědi jejich spolužáků patrné, že 33 % (n 108) vnímá mylně sebe jako hlavní autoritu pro rodinného psa. Projevila se zde nejen dětská houževnatost a snaha vyrovnat se dospělým, ale především potenciálně významné riziko v soužití obou aktérů. Jak uvádí Matějček: „střední školní věk“ prezentuje u dítěte dobu maximální extroverze, jež je charakterizována sebejistotou a otevřeností k okolnímu světu. Přátelský přístup a toleranci psa však děti mylně

chápou jako projev vlastní významnosti a nadřazenosti nad zvířetem, která skýtá jistá rizika (Matějček 2007; Galajdová a Galajdová 2011).

Po absolvování preventivního programu (kde bylo dětem vysvětleno vnímání jejich role psem), využili respondenti správnou odpověď (rodiče) již v 94% (n 305).

V sekci otázek mapujících vnímání vlastní role dítěte ve vztahu ke psovi, byly respondentům položeny ještě další čtyři otázky (*Je správné, aby si cvičil/a psa?*, *Je správné, aby se trestal/a psa, když Tě neposlechne?*, *Je správné, aby si sahal/a psovi do misky s krmením?*, *Je správné, aby si sahal/a na psa při krmení?*). Bez dozoru dospělé osoby by cvičilo rodinného psa 63 % (n 204) dotázaných ve věku 8–12 let. K tvrdším výchovným praktikám (fyzickému trestu) by se odhodlalo 46 % (n 149) žáků. I když rodinný pes bezesporu oplývá jistou dávkou shovívavosti a tolerance k vlastním členům smečky (lidské rodiny), přímý fyzický trest od jedince, kterého nepovažuje za autoritu, může vnímat jako přímé ohrožení a důvod k obraně (Mikulica 2004). Otázkou zůstává, zda by si děti počínaly obdobným způsobem i při kontaktu s jiným známým psem (např. na návštěvě u příbuzných)? Právě napadení známým zvířetem při pokusech o výchovu bývá jedním z nejčastějších důvodů bolestivých zážitků dětí se psy skrytých pod Dg. W54 – „Kousnutí nebo úder psem“ (Melichárková 2006; Gilchrist 2008).

V náplni preventivního programu bylo pamatováno i na výše uvedená rizika. Žákům byl skrze modelovou situaci přiblížen význam odměny a trestu pro psa. Opět bylo připomenuto vnímání autority zvířetem v lidské smečce a role samotného dítěte. Odpovědi dětí ve zpětnovazebném dotazníku u otázek „*Je správné, aby si cvičil/a psa?*“ a „*Je správné, aby si trestal/psa, když Tě neposlechne?*“ potvrdily pozitivní efekt preventivního programu. Děti volily častěji správnou variantu odpovědi „ne“ na obě otázky.

K velmi oblíbeným aktivitám dětí školního věku patří i péče o psa a jeho krmení. Každodenní péče o psa má však také svá pravidla. V rámci výzkumu bylo dotázáno 325 respondentů, kteří mají doma psa, zda: „*Je správné sahat psovi do misky s krmením?*“ a „*Sahat na psa při krmení?*“ Do misky s krmením by psovi sahalo 28 % (n 90) dotázaných. Fyzicky kontaktovat psa během jeho nejoblíbenější denní činnosti – příjmu potravy – by se odhodlalo 31 % (n 99) respondentů. Děti bývají často doslova fascinované, když zjistí, že mohou psa krmit nebo mu jídlo dávat přímo z ruky. Z hlediska pravidel bezpečného kontaktu se psem, se však jeho kontaktování při příjmu potravy může stát pro dítě další rizikovou aktivitou (Endenburg a Ohl 2007). Během preventivní aktivity byla žákům vysvětlena možná rizika při manipulaci s miskou a kontaktování psa během příjmu potravy. V odpovědích zpětnovazebného dotazníku respondenti prokázali pochopení rizik a zlepšení znalostí o přístupu ke psovi během příjmu potravy.

Na základě dlouholeté kynologické a canisterapeutické praxe a zkušeností se autorka rozhodla zařadit do dotazníků i otázky týkající se základních pravidel „prvního“ kontaktu dítěte se psem. Na otázku „*Co uděláš, když k Tobě přijde cizí pes?*“, odpovědělo 68 % (n 397) nesprávně – *pohládím psa*. Zde se projevil významný rizikový faktor v přístupu dětí ke psům. Právě přímý fyzický kontakt s cizím psem skrývá řadu rizik. Snaha získat, upoutat či vynutit si pozornost nemusí nijak souviset s drážděním nebo úmyslným týráním zvířete. Bohužel i pozitivně vedené pohyby s vysokou dávkou odhodlání mohou ve zvířeti vyvolat strach a neporozumění (Janoušek, Zvadová a Kodl 2003). Při preventivním programu byla dětem vysvětlena rizika a zásady prvního kontaktu se psem. Přímému kontaktu se psem by se dle odpovědí ve zpětnovazebném dotazníku správně vyhnulo 90% (n 527) žáků.

V odpovědích žáků na otázku „*Co uděláš, když k Tobě přijde cizí pes, který vrčí?*“ bylo patrné, že projev nelibosti psa (vrčení) by odradil od přímého kontaktu 87 % (n 504) dotázaných již v první etapě výzkumu. Je zajímavé, že děti dokáží rozlišit potenciální riziko

konfliktu u vrčícího psa, ale cizí pes bez vokálních projevů v nich nevzbuzuje obavy? I u této otázky došlo po zhlédnutí preventivní aktivity k navýšení volby správné odpovědi.

Na otázku „*Jak se správně seznámíš s cizím psem?*“ zvolilo 58% (n 336) respondentů nesprávnou variantu odpovědi – pohladím psa. Prvotní pachový kontakt psa s člověkem je však pro zvíře zcela přirozenou komunikační technikou a nenaplnění této základní potřeby může nést svá rizika (Mikulica 2004). Během preventivní aktivity byl dětem vysvětlen význam pachu a očichání pro psa při prvním kontaktu s člověkem. I u této otázky pak žáci v druhém dotazníku volili častěji správnou odpověď.

Na otázku „*Co musíš udělat, když si chceš pohladit cizího psa?*“ zvolila většina respondentů správnou odpověď u pilotního i zpětnovazebného dotazníku („*Počkám na pána psa a zeptám se.*“). Do pravidel bezpečného kontaktu s cizím psem jistě patří i respektování majitele, který zná psa nejlépe. Ví, jak pes reaguje na cizí lidi a zda je pro okolí bezpečný. Žáci velmi dobře znali nutnou poslušnost prvního kontaktu s pánem psa, před samotným kontaktem se zvířetem. I když počet správných odpovědí byl v pilotním dotazníku chvályhodný, podařilo se skrze preventivní program počet správných odpovědí ve zpětnovazebném dotazníku ještě navýšit.

Z hlediska samotného fyzického kontaktu dítěte se psem bylo nezbytné zjistit, jakým způsobem by žáci psa kontaktovali. Kam by vedla jejich ruka při pohlázení zvířete? Psa by dle odpovědí dotazníku nesprávně „*za ušima*“ pohladilo 37% (n 215) žáků. Ani s druhou nejčastěji volenou odpovědí („*na zádech*“) 32% (n 186) by z hlediska základních pravidel bezpečného kontaktu se psem respondenti nemuseli obstat bez újmy. Pohladit psa na správném místě „*z boku na tlamě*“ by se podařilo 31% (n 182) dotázaných dětí. Pes i přes dlouhé soužití s člověkem neustále dodržuje hierarchické vnímání svého okolí. Cizího člověka (dítě) vnímá pes vždy jako nový objekt, který nezná. Zvědavost a ostražitost je pro něj tudíž na místě. Právě zde je nezbytné přistupovat ke zvířeti s odhalenými dlaněmi a směřovat pohyb v zorném poli zvířete, nikoli za něj (př. za uši, na krk, na záda...) (Gilchrist 2008).

Díky modelovým situacím (při nichž si mohly děti vyzkoušet všechny varianty pohlázení psa), se podařilo dětem přiblížit význam tohoto komunikačního gesta z etologického hlediska. Ve zpětnovazebném dotazníku pak žáci volili častěji správnou variantu „*z boku na tlamě*“ 79% (n 461).

Ve snaze zjistit aktuální znalosti dětí o rozdílném vnímání významu neverbálních komunikačních signálů u člověka a psa, byla do dotazníků zařazena dvě gesta, která může pes vnímat jinak než člověk – „*úsměv s odhalenými zuby*“ a „*upřený pohled do očí*“. Zatímco široký úsměv s odhalenými zuby symbolizuje v očích lidí libý vjem, u psa může evokovat pocity ohrožení (Mikulica 2004). Rizika prvního z gest („*úsměv s odhalenými zuby*“) neznalo, a jako „*výzvu ke hře*“ se psem vnímalo v odpovědích pilotního dotazníku 81 % (n 470) žáků. Zde lze identifikovat další riziko při přímém kontaktu dítěte se psem. Zejména pak psem cizím, který není na daný projev náklonosti („*úsměv s odhalenými zuby*“) ze strany dítěte zvyklý. Po názorném předvedení modelové situace při programu děti lépe pochopily, jak může zvíře úsměv s odhalenými zuby pochopit, a proč se tomuto projevu vyvarovat. Z odpovědí zpětnovazebného dotazníku již děti správně volily variantu „*ohrožení*“ v 91% (n 530). Lépe si žáci uvědomovali význam přímého očního kontaktu se psem, když v 71% (n 414) odpovědí volili správnou variantu, že pes může tento projev vnímat jako „*ohrožení*“. Respondenti, kteří volili v prvním dotazníku jinou variantu odpovědi, se po absolvování programu přikláněli častěji k volbě správné odpovědi 93% (n 541).

Závěrečná část dotazníků mapovala povědomí dětí o varovných a konejšivých komunikačních signálech řeči těla psa. Respondenti rozeznávali význam výrazu těla psa

ztvárněného na obrázku. Kresby prezentovaly dvě pozitivní – bezpečné (výzvu ke hře a přátelský postoj) a dvě negativní – rizikové (strach a útočnou hrozbu) pozice těla psa. Dle výsledků lze konstatovat, že děti již před programem velmi dobře rozlišovaly u jednotlivých obrázků rozdíly varovných a konejšivých signálů řeči těla psa. Nejobtížnějším vyobrazením psa byla pro děti obrazová figura vystrašeného zvířete. Rozpoznat „*strach*“ na třetí obrazové figurě se podařilo v pilotním i zpětnovazebném dotazníku nejmenšímu počtu dotázaných - 61 % (n 356) x 86% (n 501). Varovné signály strachu jsou jedním z nejrizikovějších projevů psa. Právě vystrašené zvíře může být iniciátorem negativní reakce a jistým zdrojem negativního projevu (Mikulica 2004).

Pro zkvalitnění znalostí o „*řeči těla psa*“, byly dětem při preventivním programu demonstrovány konkrétní znaky pozitivních a negativních projevů na těle psa skrze vizuální pomůcky (roll-upy). Na nich byly vyobrazeny pozice psa s popisem důležitých znaků a projevů na těle. I u těchto otázek došlo k navýšení volby správné varianty ve zpětnovazebném dotazníku. Děti se tak zdokonalily i ve správném čtení řeči těla psa. Umění rozeznat a schopnost posoudit gesta a projevy, kterými pes signalizuje své emoce a aktuální rozpoložení jsou pro vzájemné soužití dětí a psů nezbytné. Lze tak předejít mnoha konfliktním situacím a bolestivým zážitkům (Bailey 2002).

Výsledky srovnávaných otázek z pilotního a zpětnovazebného dotazníku prokázaly již při procentuálním vyhodnocení rozdílné počty správných odpovědí. U 12 srovnávaných otázek pilotního a zpětnovazebného dotazníku byla prokázána statistická závislost odpovědí, která tak vyvrátila nulovou hypotézu disertační práce a potvrdila hypotézu alternativní.

Znalosti žáků jsou po absolvování interaktivního edukačně – preventivního programu rozdílné. U všech srovnávaných otázek došlo k nárůstu volby správné odpovědi. Lze tudíž potvrdit zlepšení míry znalostí žáků o pravidlech bezpečného kontaktu se psem po absolvování interaktivního edukačně preventivního programu.

U otázek srovnávaných odpovědi k obrazovým figurám řeči těla psa, nebyla prokázána statistická závislost mezi odpověďmi pilotního a zpětnovazebného dotazníku. I u nich však došlo k navýšení výběru správné odpovědi.

ZÁVĚR

Preventivní program byl vytvořen s cílem přiblížit dětem srozumitelnou formou rizikové situace při kontaktu se psem. Výzkumná studie, která srovnávala znalosti žáků před a po absolvování preventivního programu, potvrdila pozitivní efekt aktivity. Kvalita znalostí žáků po zhlédnutí preventivního programu byla prokazatelně rozdílná. Došlo k navýšení volby správných odpovědí u testovaných otázek dotazníku.

Současná podoba programu se setkává s velmi pozitivním ohlasem dětí, rodičů i pedagogů. Kladné reference s sebou přináší nárůst poptávky z řad dalších vzdělávacích zařízení. Interaktivního edukačně preventivního programu se dosud zúčastnilo **1960 žáků prvního stupně základních škol** v Jihočeském kraji. Program nadále probíhá jako jednorázová aktivita na základních školách, pobytových (táborech, rekondičních pobytech) i zážitkových akcích pro děti. Metodická i praktická náplň aktivity zůstává zcela v kompetenci odborníků *Výcvikového canisterapeutického sdružení Hafik*, aby tak byla zachována profesionalita a odborný rozvoj.

Preventivní programy tohoto typu mají bezesporu význam a smysl v pozitivním vývoji vztahu dítěte s živým tvorem. Interaktivní vzdělávací modul dokazuje nezaměnitelný vliv na

chování cílové skupiny. Zejména kontaktní podoba edukačního procesu s přítomností psa zanechává v dětech nenahraditelné zážitky, díky nimž dochází k následnému poklesu rizikového chování (Chlopčíková 2010).

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZŮ

- BAILEY, G., 2002. *Pes a jeho řeč. Vše o tom jak porozumět chování psa*. 1.vyd. Praha: Ottovo nakladatelství. ISBN 80-7181-833-X.
- DUPERRES, O., K. BLACKHALL, M. BURRI a E. JEANNOT, 2009 [online]. Education of children and adolescents for the prevention of dog bite injuries. In: *The Cochrane Database of Systematic Reviews* [cit. 2010-01-05]. Dostupné z: <http://mrw.interscience.wiley.com>
- ENDENBURG, H. a F. OHL, 2007. *Pes a dítě*. 1.vyd. Praha: GradaPublishing. ISBN 978-80-247-2226-9.
- FOSSATI, R., 2004. Dogs teach and children learn in two elementary schools. In: *People and Animals: A timeless Relationship: 10th International conference on Human-Animal interactions IAHAIO 6th–9th October, 2004 Glasgow*, p. 87.
- FREEMAN, M., 2007. Terminologie v zooterapii. In: VELEMÍNSKÝ M. et al. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. 1. vyd. České Budějovice: Dona, s. r. o., s. 30–37. ISBN 978-80-7322-109-6.
- GALAJDOVÁ, Z. a Z. GALAJDOVÁ, 2011. *Canisterapie – Pes lékařem lidské duše*. 1.vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-879-1.
- GILCHRIST, J., J. SACKS, D. WHITE a M. J. KRESNOW, 2008. Dog bites: still a problem? In: *Injury Prevention*. Vol.14, p. 296-301. ISSN 1538-9588.
- CHLOPČÍKOVÁ, M., 2010. *Závěrečná zpráva projektu MZČR: Dítě a pes – Jak žít společně bezpečně?* České Budějovice: Ústav sociální práce – Centrum zoorehabilitací, Zdravotně sociální fakulta.
- CHLOPČÍKOVÁ, M., 2011. *Dítě a pes – Jak žít společně bezpečně!* České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta. ISBN 978-80-7294-289-2
- CHLOPČÍKOVÁ, M., L. CIMLOVÁ a J. BICKOVÁ, 2013. Současný stav preventivních aktivit v problematice úrazů způsobených psem u dětské populace v České republice. In: *Prevence úrazů, otrav a násilí*. Vol.1, p. 59-65. ISSN 1801–0261.
- JALONGO, R. M., 2008. Beyond a pets theme: teaching young children to interact safely with dogs. In: *Early childhood educational journal*. Vol. 36, p. 39-45. ISSN 1082-3301.
- JANOUSEK, S., Z. ZVADOVÁ a M. KODL, 2003. *Aby pes nekousl*. Praha: Státní zdravotní ústav. ISBN 80-70710-218-X.
- KASÍKOVÁ, H., 2010. *Kooperativní učení, kooperativní škola*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-712-1.
- MATĚJČEK, Z., 2005. *Prvních šest let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa, základní duševní potřeby dítěte, dítě a lidský svět*. 1.vyd. Praha: GradaPublishing. ISBN 80-247-0870-1.
- MELICHÁRKOVÁ, A., 2006. Pes, který štěká, může i kousnout. In: *Pes přítel člověka*. Roč. 6, č. 50, s. 72–73. ISSN 0231-5424.
- MIKULICA, V., 2004. *Poznej svého psa – etologie a psychologie psa*. 3.vyd. Litvínov: Dialog. ISBN 80-85843-00-5.
- OLECKÁ, I. a K. IVANOVA, 2010. *Metodologie vědeckovýzkumné činnosti*. 1.vyd. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, o.p.s. ISBN 978-80-87240-33-5.

PASTERŇÁKOVÁ, L., 2013. Vznik hodnôt u detí v predškolskom veku. In: *Integrowanie dzialan dydaktyczno-wychowawczych w edukacji elementarnej*. Katowice: Uniwersytet Slaski w Katowicach, s. 171-187. ISBN 978- 83-929881-9-9.

ŠOLTÉSOVÁ, D., 2014. *Rizikový pojem „canisterapia“*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-1119-1.

WILSON, F., F. DWYER a P. C. BENNETT, 2003. Prevention of Dog Bites: Evaluation of a Brief Educational Intervention Program For Preschool Children. In: *Journal of Community Psychology*. Vol. 31, pp. 75–86. ISSN 1520-6629.

Autorka:

Mgr. Marie Chlopčiková, PhD.

Tyršova 52/254, 751 24 Přerov – Předmostí

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra sociální práce

e-mail: marie.chlopcikova@seznam.cz